

Cemâl el-Gitânî'nin *Risâletü'l-Besâir fi'l-Mesâir* (Değişime Bakış Risalesi) Adlı Eserinde Kapitalizm'in Mısır Toplum Yapısında Meydana Getirdiği Değişim

ASIYE ÇELENLİOĞLU*

Öz

Mısır'da doğuşundan itibaren ülkenin sosyal ve siyasî güncesini tutan roman sanatı, bireyin ve toplumun özgürlüğünü sorunsallaştıran ilk örneklerinden sonra Hür Subaylar devrimiyle yönetime gelen Cemal Abdünnâsır'ın totaliter rejimi altında bir müddet suskunluğa bürünmüş, Enver Sedat dönemi yeniden roman sanatının eleştirel üslupla ortaya çıktığı dönem olmuştur. Mısır'ın yerli yöneticilerine kavuştuğu 1952 yılına kadar İngiltere sömürgesinden kurtulmak için bireyin verdiği çaba ve geleceği inşa etme gücüne vurgu yapan yazarların özellikle Enver Sedat'ın "infatih" politikasıyla kapitalizmin yerleştiği ülkede hayal kırıklığı yaşadığı görülür. Söz konusu dönemi eleştiren yazarlardan biri olan Cemâl el-Gitânî, *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir* adlı eserinde toplumsal yapıda meydana gelen yozlaşmayı çarpıcı hikâyelerle ele almış, Herakleitos'un değişim felsefesinde olduğu gibi "bir gün her şeyin aslına döneceği" ümidini içinde taşımıştır. Mukaddimede eseri yazarken belli bir usul benimsemediğini, bütün amacının yetmişli yıllarda bizzat gördüğü veya güvenilir kaynaklardan duyduğu hayat hikâyelerini derlemek olduğunu söyleyen yazar, gündemi sadece Mısır özelinde değil, kapitalizmin hâkim olduğu diğer Ortadoğu ülkeleri genelinde de eleştirmiştir. Çalışma, bireyin yaşamı inşa etme gücüne vurgu yapan 1952 devrimi öncesi Mısır romanlarından gerek yapı gerekse üslup bakımından farklılaşan yönüne işaret ettikten sonra içeriğindeki toplumsal eleştiriye ele alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gitânî, roman, Mısır, kapitalizm, infatih.

* Doç.Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Arapça Öğretmenliği Bölümü / Assoc. Prof., Fatih Sultan Mehmet Vakıf University, Faculty of Education, Department of Arabic Language Teaching, İstanbul, Türkiye. ORCID: 0000-0003-3197-592X acelenlioglu@fsm.edu.tr.

DOI: 10.26570/isad.1539898 • Gelis/Received 28.08.2024 • Kabul/Accepted 31.12.2024

Atrif/Citation Çelenlioğlu, Asiye, "Cemâl el-Gitânî'nin *Risâletü'l-Besâir fi'l-Mesâir* (Değişime Bakış Risalesi) Adlı Eserinde Kapitalizm'in Mısır Toplum Yapısında Meydana Getirdiği Değişim", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 54 (2025): 151-168.

The transformation instigated by capitalism within the structure of Egyptian society in Jamal al-Ghitani's *Risalat al-Basair fi al-Masair* (Treatise on the View of Change)

Abstract

In Egypt the art of the novel initially questioned individual and societal freedom but later fell silent under the totalitarian regime of Abdel Nasser. During Anwar Sadat's regime, however, the novel re-emerged as a form of critical expression. Before 1952 writers emphasized the individual's role in resisting British colonialism and their capacity to shape the nation's future. Yet, with the introduction of capitalism through Sadat's "Open Door" policy, these writers experienced profound disillusionment. Al-Ghitani, a prominent critic of this period, tackled the corruption within the social structure through vivid stories in *Risalat al-basair fi al-masair*, maintaining a Heraclitean hope that "one day, everything will return to its original state." In the introduction al-Ghitani explains that he did not adhere to a specific methodology, intending only to compile life stories he witnessed or heard from reliable sources in the 1970s. His critique extended beyond Egypt to other Middle Eastern countries where capitalism prevailed. First, this study will highlight how the work diverges from Egyptian novels before the 1952 Revolution that stressed the individual's power to shape life and, second, address its social critique.

Keywords: Al-Ghitani, novel, Egypt, capitalism, infitah

Giriş

Mısır'da Muhammed Teymur'un (1892-1921) *fi'l-Kitâr* (Trende, 1917) adlı anlatısıyla hayat bulan hikâye sanatı¹ kardeşi Mahmud Teymur'un (1894-1973), Guy de Maupassant'dan (1850-1893) etkilenecek *serim-düğüm-çözüm* formatında verdiği ürünlerle olgunluğa erişmiştir. Onun realist ekolün tesirinde kaleme aldığı hikâyeler ülke gerçeklerinden beslenen Mısır romanının oluşmasında da etkili olmuştur.² İlk dönem Mısır romanı Batılılaşma'nın toplumsal yapıda meydana getirdiği değişime odaklanmış; bu romanlarda kadının eş seçimi ve eğitimi gibi değişimin odağındaki konular, topluma hâkim olan bâtıl inançlar ve ülkenin bağımsızlığı ana temayı oluşturmıştır.

1881 yılındaki Urâbî Paşa (1839-1911) ayaklanmasından³ sonra istikrarı sağlamak için ülke topraklarına giren İngiltere'nin 1956'ya kadar süren

1 Dayf, *el-Edebü'l-Arabiyyi'l-muâsir fi Mısır*, s. 300.

2 "Millî uyanışımızın gerçekleştiği bu zamanda değer, ahlak ve duygularımızı ifade eden yaşadığımız çevreyi ve geleneklerimizi doğru betimleyen Mısır edebiyatına sahip olamayışımız çok ayp. Gerçek suretimizin aksettigi bir ayna olacak bu edebiyat bütün çabamızı sarfetmemiz gereken en önemli şey" (bk. Nessâc, *Tatavvuru'l-fenni'l-kıssati'l-kasira fi Mısır*, s. 333).

3 Ahmed Urâbî Paşa (1839-1911) ve bir grup Mısırlı subay, 1881'de köy kökenli Mısırlılar'ın erlikten subay statüsüne yükselmesini engelleyen yasayı protesto etmiş, Hidiv Tevfik Paşa'nın (1852-1892) yasayı geri çekmesinden sonra da bu protesto devam ederek bir isyana dönüşmüştür (bk. Görgün, "Urâbî Paşa", s. 167-69).

işgali⁴ özellikle I ve II. Dünya Savaşı yıllarında ülke ekonomisini iyice zorlamış, bundan sonra roman sanatı bu yeni gündemle meşgul olmuştur. Pamuğa getirilen kotanın yanında askeri beslemek için çiftçinin elinden buğdayın alınması ve ağır vergi yükü, ülkenin tarıma dayalı ekonomisinde dengenin ağırla ve paşalar lehine bozulmasına yol açmış, fakirliğin toplumsal yapıda meydana getirdiği bozulma⁵ ikinci dönem Mısır romanının sorun-salları arasında yer almıştır.

Bu yazarlar arsında yer alan Abdurrahman eş-Şerkâvî'nin (1920-1987) Mısır siyasi ve toplumsal yapısının şekillenmesinde yeri büyüktür. Ülkesinin İngiltere'den özgürlüğünü elde etmesi ve siyasi rejimin bağımsız bir yapıya kavuşması yolunda harcadığı emek, kaleme aldığı romanlarda açıkça görülür. Bunlar; ülkeyi demir yumrukla yöneten İsmâil Sıdkî (1875-1950) iktidarını (1930-1933) eleştirdiği *el-Ard* (1954),⁶ bu yönetimin toplumda oluşturduğu baskı sonucu gerçekleşen 1936 devrimini anlattığı *eş-Şevâriu'l-hâlfiyye* (1958),⁷ II. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere himayesindeki Mısır'da yaşanan yozlaşmayı betimlediği *Kulûb hâliye* (1956)⁸ ve 1952 devrimi sonrası gücünü iktidarın lehine kullanan idarecileri sorunsallaştırdığı *el-Fellâh* (1967)⁹ adlı romanlarıdır. 1952 yılında gerçekleşen ve Mısır'ın yerli yöneticilerine kavuştuğu Hür Subaylar devrimi¹⁰ toprak reformu,¹¹ "bey" ve "ağa" gibi lakapların kaldırılması şeklindeki birtakım yeni düzenlemelerle köylünün bir miktar nefes almasını sağlasa da devrim, beklenenin tersine ülkede günümüze kadar süren otoriter bir rejimin yerleşmesine sebep olmuştur.

1952 devriminden sonra bir müddet nekahet dönemi geçiren roman sanatı toplumsal yapıyı betimlemek yerine bireye odaklanmış ancak devrimin

4 Görgün, "Mısır: Fransız İşgali ve Sonrası", s. 570.

5 Bu konu hakkında bk. en-Nahhâs, *Siyâsetü'l-İhtilâl Ticâhe'l-Hareketi'l-Vataniyye min 1914-1936*, s. 25-28.

6 Şerkâvî, *el-Ard*.

7 Şerkâvî, *eş-Şevâriu'l-hâlfiyye*.

8 Şerkâvî, *Kulûb hâliye*.

9 Şerkâvî, *el-Fellâh*.

10 Mısır'da 23 Temmuz 1952 tarihinde bir grup subay darbeyle hükümeti ele geçirmiştir. Kendilerine "Hür Subaylar" (ed-Dubbâtü'l-ahrâr) adını veren grup, Albay Cemal Abdünnâsir liderliğinde dokuz kişilik icra komitesinden oluşmuştur. Subaylar iktidara gelince bir Devrim Komuta Konseyi (DKK) kurulmuş; Kral Fârûk, darbeden sonra sürgüne gönderilmiştir. 1953'te krallık kaldırılmış ve Mısır cumhuriyet olmuş, ancak 1923 anayasası kaldırılmış, parlamento feshedilmiş ve bütün siyasi partiler yasaklanmıştır (Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, s. 340).

11 1952 yılı Eylül ayında gerçekleştirilen tarım reformu ile bir kişiye en fazla 200 feddan araziye sahip olma imkânı verilmiş, fazlasına devlet el koymuş, 5 feddandan az toprağı olan köylülere dağıtmıştır (Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, s. 342).

olumsuz sonuçları yeniden yazarların odağı haline gelmiştir. Söz gelimi devrimden sonra artık ihtiyaç kalmadığı düşüncesiyle yazmaya ara veren Necib Mahfuz'un (1911-2006) belki de otoriter rejimin baskısı sebebiyle çoğu sembolik üslupla yazdığı romanlarında¹² iktidar, özgürlük, adalet konusunu ele aldığı görülmektedir.¹³

Bütün bu örnekler roman sanatının topluma içkin şekillendiğinin kanıtıdır. Yukarıda ifade edildiği gibi devrimden sonra Cemal Abdünnâsır (1918-1970) rejiminin otoriter tutumu bir müddet yazarların bireye odaklanmasına sebep olsa da gerek 1967 yılında gerçekleşen Arap-İsrail savaşı gerekse Enver Sedat'ın (1918-1981) "infitah" (açılım, 1974) politikası, roman sanatının yeniden siyasal eleştiri misyonunu takinmasını sağlamıştır. Bu süreçte önemli bir nokta, toplumsal yapıyı eleştiren yazarların 1952 devrimi öncesine göre Mısır'ın geleceğine dair yaşadıkları hayal kırıklığıdır. Dünya modernizmden postmodernizme geçerken yazarların söz konusu sanat için genel geçer kurallara bağlılıklarıyla her türlü kısıtlamadan özgür kalem oynatmaları başka bir farklılık konusu olmuştur.

Bu anlamda Gîtânî'nin¹⁴ çalışmaya konu olan *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir* adlı eseri hikâye ile roman arası bir tür olarak kaleme alınmış, Enver Sedat'ın uyguladığı "infitah" politikasıyla ülkeye hâkim olan liberalizmin sonuçlarını konu edinen ve değişim karşısında şaşkınlığını ifade eden bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanın sorunsallarına göz atmadan önce ele aldığı dönemin siyasî yapısına değinmek yerinde olacaktır.

12 Necib Mahfuz bu tarihten sonra yazdığı ve siyasî eleştiri içeren *Karnak Kafe* adlı romanını gerçekçi bakış açısıyla kaleme almıştır.

13 Sâlim, *Necib Mahfûz'un Romanlarında Özgürlük ve Adalet Diyalektiği*, s. 55; Onun bu konuda zikredilebilecek önemli eserlerinden biri *Melhametü'l-harâfiş* (Ayaktakımı, 1977) adlı romanıdır (bu eser hakkında bk. Çelenlioğlu, "Necib Mahfûz Ayaktakımı Romanında Varoluşçuluk Perspektifinden İktidar Olgusu", s. 1228-1239).

14 1945 yılında Mısır'da doğan Gîtânî temel eğitimini tamamladıktan sonra 1959'da sanat okuluna başladı. Üç yıl doğu halısı tasarım ve renklendirme işinde çalıştıktan sonra 1962'de okuldan mezun olunca Üreticiler Birliği Genel Kurulu'nda aynı alanda çalışmaya devam etti. 1966'da Marksist bir örgüte üye olduğu gerekçesiyle tutuklanan Gîtânî altı ay tutukluluktan sonra 1963'te yayımlanan ilk hikâyesi Muhammed Emîn'in dikkatini çekince onun teklifiyle *Ahbâru'l-Yevm* gazetesinde yazmaya başladı. Bir süre sonra savaş muhabiri olan Gîtânî 1976'ya kadar bu görevde kaldı. Fakir bir ailenin çocuğu olan Gîtânî kimsenin rehberliği olmadan eline ne geçerse okumuş bilince lendikten sonra yaptığı okuma listesinde Tolstoy, Maupassant, Çehov, Gorki gibi Batılı yazarların yer aldığını ve Mısır edebiyatından Necib Mahfuz ve Tefvîk el-Hakîm'i okuduğunu söylemiştir. Pek çok hikâye mecmuası ve roman kaleme alan yazar eserlerinde tasvir yöntemini kullanmıştır. Gîtânî 2015'te geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etmiştir (daha ayrıntılı bilgi için bk. Abbe, *A'lâmü'l-edebî'l-Arabiyyi'l-muâsir*).

Cemal Abdünnâsır'ın Mısır Politikası ve 1967 Arap İsrail Savaşı

Hür Subaylar darbesi sonrasında, Mısır dış politikası Arap milliyetçiliği üzerine planlanmıştır. Batı emperyalizmine karşı Doğu blokuyla yakınlaşan Cemal Abdünnâsır, Arap milliyetçiliğini bir araç olarak kullanarak bütün Araplar'ı bu çatı altında toplamayı hedeflemiş, kendini de bu birliğin lideri olarak tanımlamak istemiştir.

Monarşiler ile sosyalist devletler arasındaki kavgalar sebebiyle kalıcı bir Arap birliğini başaramadığı gibi Yemen'e müdahalesi sebebiyle prestiji zayıflayan Abdünnâsır, Filistin ile İsrail arasındaki çekişmeyi lehine kullanmak istemiş, ancak tarihe Altıgün Savaşı olarak geçen Arap-İsrail savaşı (1967) hezimetle sonuçlanmıştır.¹⁵

Bu yenilgi sosyal reform programları ve Arap Birliği sloganıyla çıkan Abdünnâsır rejimine leke sürmüştü, 1970 yılındaki ölümünden sonra ülke ek sen değiştirilerek Amerika Birleşik Devletleri'ne yakınlaşan bir politika izlemiştir.¹⁶

Enver Sedat Dönemi ve İnfitah Politikası

Enver Sedat yönetime geldikten sonra koltuğunu güvence altına almak ve ekonomik atılımlar yapmak için elde etmesi gereken güveni İsrail'in yenilmezliğini kırmayı başardığı 1973 yılında elde etmiştir. İsrail'in yenilmezliğini kırdığı bu savaş sonunda ülkede gerekli reformları yapabilecek güveni de elde etmiştir.

Ülkenin bozuk ekonomisini düzeltmek için giriştiği politik manevra kapitalist sisteme entegre olabilmek için ülkeyi liberalleştirmek olmuş, burjuva sınıfını destekleyerek yatırımcıların önünü açmıştır. 1974'te ilan edilen "açılım" (infithah) politikasıyla doğrudan yapılacak yabancı yatırımların teşvik edileceği, ekonomide devlet müdahalesinin azaltılacağı ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilerin geliştirileceği ilan edilmiştir.¹⁷ Bu girişim sadece Mısır ekonomisini düzeltmek için yapılan sıradan bir girişim olarak kalmamış, Mısır toplum yapısının kapitalist değerlerle yeniden inşası anlamına da gelmiştir.¹⁸

1977 yılı Ocak ayında temel maddelere uygulanan sübvansiyonu kaldıran Enver Sedat sağlık, eğitim, işçi maaşları gibi birtakım harcamalarda da kesintiye gitmiştir. "Açılım" ile başlayan yeni ekonomik sistem, 1970'lerin ortalarından itibaren işsizliğin ve enflasyonun artmasına

15 Turan - Dağ, "Mısır Tarihinde Enver Sedat Dönemi", s. 306-323.

16 Dedeoğlu, *Ortadoğu Üzerine Notlar*, s. 70-71.

17 Küçükşahin, "Politik Bir Fenomen Olarak Ekmek", s. 323.

18 Yâsîn, *et-Tahlîlül-İctimâî li'l-edeb*, s. 223.

sebeplere olmuş, Mısır'dan özellikle Irak gibi petrol zengini ülkelere işçi göçü başlamıştır.

Gitânî'nin söz konusu romanı, yukarıda ifade edilen siyasî şartların sonunda 1970'li yıllarda Mısır toplum yapısına hâkim olan fakirlik, işçi göçü ve kapitalist sistemin değer yargıları üzerine olumsuz etkisini sorunsallaştıran bir eser olmuştur.

Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir (Değişime Bakış Risalesi, 1989)

Her ne kadar Mahmud Teymur, hikâyelerini o dönem bütün dünyada olduğu gibi serim-düğüm- çözüm sıralamasında kaleme alsada Abbas Mahmûd el-Akkâd (1889-1964) *Sâra* (1938)¹⁹ adlı romanında bu sıralamaya bağlı kalmamış, yine Tâhâ Hüseyin gibi pek çok yazar roman arasında okuyucuya hitap ederek kendi görüşünü ifade etmiştir.

Postmodernizmle birlikte bütün eşyanın sınırları belirsizleşirken bundan roman da nasibini almış, özellikle son dönem roman yazarlarından Fethî Gânim (1924-1999), *el-Efyâl* (Filler)²⁰ ve *er-Raculü'l-lezi fekade zillehu* (Gölgesini Kaybeden Adam, 1962)²¹ adlı romanlarında çoklu bakış açısı ve geriye dönüş tekniği gibi farklı üslupları denemiştir. Sun'ullah İbrâhim'in, *Lecne* (Komisyon, 1981)²² adlı romanı da postmodern romanın önemli örneklerinden biridir.

Gitânî'nin *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir* adlı eseri yukarıda ifade edilen kalıpların tamamen dışında, literatüre roman olarak geçmesine rağmen hikâyeye mecmuası şeklinde kaleme alınmış bir eserdir. Ona roman denmesinin sebebi bütün hikâyelerin aynı ana fikre hizmet etmesi ve daha önce geçen bir hikâyede yer alan karaktere daha sonraki hikâyelerde yer verilmesidir. Bu yüzden söz konusu eserin romanla hikâyeye arasında bir yerde olduğunu söylemek mümkündür.

On iki hikâyeye ve "haşiye" başlığı ile yazarın okuyucuya seslendiği üç bölümden oluşan 462 sayfalık hikâyeye derlemesinin ana temasını 1970'li yıllarda "infatih" politikasına rağmen Mısır'da yaşanan sefalet ve kapitalist değerlerin toplumda meydana getirdiği yozlaşma oluşturmuştur.

Sözlükte بصير kelimesinin çoğulu olan مصائر "algılama gücü, zekâ" anlamına gelirken²³ مصير kelimesinin çoğulu olan مصائر "son, işin sonucu, durumun

19 Akkâd, *Sâra*.

20 Gânim, *el-Efyâl*.

21 Gânim, *er-Raculü'l-lezi fekade zillehu*.

22 İbrâhim, *el-Lecne*.

23 *el-Mu'cemü'l-vasîf*, "bsr" md.

son hali” gibi anlamlar içermektedir.²⁴ Yazar eserine seçtiği رسالة البصائر في المصائر başlığı ile Mısır'da yaşanan sosyal ve siyasî gelişmeler sonucu toplumsal yapıda meydana gelen yozlaşmaya dikkat çekerek okuyucuya farkındalık kazandırmak ve kaçınılmaz sona karşı uyararak iradelerini harekete geçirmek istemiştir.

Gitânî esere Memlûkler'den kalan ve kurucusuna izafeten Berkuk adıyla²⁵ anılan cami, medrese ve külliyyeden oluşan tarihî yapıya bekçilik eden Âşûr'un hikâyesiyle (*Ebdeu bî Hikâyeti Hârisi'l-Eser [Tarihî Eser Bekçisinin Hikâyesiyle Başlıyorum]*) başlar. Bu tarihî yapıya bekçilik yapan Âşûr romanda geleneğin de simgesi olmuş, yazar eserine başladığı bu hikâye ile kapitalist değerlerin hâkim olduğu Mısır'da yozlaşmanın boyutuna işaret etmiştir.

Hayatı boyunca dinî değerlere gösterdiği hassasiyetle betimlediği bu karakterin, hiç de ihtiyacı olmadığı halde yabancı turistlere dolar bozmak gibi ek kazançlar peşinde koşması ve onların kubbede birbirleriyle yakınlaşmasına göz yumması, Mısır'da meydana gelen değişime nasıl ayak uydurduğunu göstermektedir. “Haşiye” başlığı altında işinde oldukça başarılı ve yardım sever bir doktorun para hırsıyla müteahhitliğe başladıktan sonra yaptıklarını anlatan yazar, bütün bunlardan sonra Mısır'da yaşanan yozlaşmaya niçin şaşırdığını kendisine sormuştur.²⁶

Mecmuadaki üç farklı hikâyede; *mâ Cerâ li'l-muhârib ellezî tekâade* (Emekli Askerin Başına Ne Geldi?), *Limâzâ nazara el-muhârib ellezî tekâade ile's-sâgîrât esnâe lu'bihinne* (Emekli Asker Niçin Oynayan Küçük Kızlara Baktı?) ve *Hâzâ nebeu't-topcî* (İşte Bu da Topçunun Hikâyesi) emekli üç askerin geçim sıkıntısıyla ticarete atılmasını konu edinmiştir. 1948 ve 1967 yıllarında orduda görev aldıktan sonra emekliliğe zorlanan²⁷ ve İsrail'le uzlaşma adına görevden uzaklaştırılan bu askerler ellerine geçen az bir maaşla geçinemeyince ticarete yönelmek zorunda kalmış, ancak paravan şirketlerin ardında yapılan sahtekârlıkla yüzleştiklerinde değişime ayak uyduramamışlardır. Yazar *Vaktun dâiun* (Kayıp Vakit) başlığı altında yaşananlara olan üzüntüsünü aşağıdaki şekilde dile getirmiştir:

Akranlarımın değeri ne ile ölçülüyordu?

İlim tahsili değil mi? Başarılı olmak ve alanında en iyisi olmak değil mi? Benim zamanımda, insan aldığı eğitim ve bilgiye göre değerlendirilirdi ve bu eskiden

24 el-Mu'cemü'l-vasit, “msr” md.

25 el-Melikü'z-Zâhir Berkuk tarafından 786 (1384) yılında inşa edilen tarihî mimari eser.

26 Gitânî, *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir*, s. 34.

27 Gitânî, *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir*, s. 155.

olduğu gibi adaletsizliğin ve yoksulluğun olmadığı bir insan yaşamının garantisi için yeterliydi. Fakat meydana gelen değişim daha önce görülmemiş bir şeyi de beraberinde getirdi; insanın değeri nereden geldiğine, nasıl kazandığına bakılmaksızın topladığı ve biriktirdiği para ile ölçülmeye başlandı. [...]

Bir gün değişimin, uğruna ruhların feda edildiği öze de sirayet edeceği kimin aklına gelirdi?”²⁸

Gîtânî *Hâzâ mâ cerâ li’ş-şâb ellezî esbaha fundukiyyen* (Otelci Gencin Başına Gelenler) adlı hikâyede siyaset bilimi okuyarak ülkesini dışarıda temsil etmek arzusu taşıyan bir delikanlının başına gelenleri anlatır. Yazarın söz konusu gencin mesleği ve hayalleri üzerinde durması, Mısır’da işsizlik sorunu dramatize ederek konuya dikkat çekmesi için fırsat olmuştur. Babasının zor şartlarda okuttuğu bu genç bir referans olmadan iş bulmanın imkânsız olduğu o yıllarda yabancı müteşebbislerin ortak olduğu görkemli bir otelde iş bulmuş, yerli ve yabancı zenginlerin misafir olduğu bu yerde, patronu tarafından, kadın, erkek fark gözetmeksizin fuhşa zorlanmıştır. Buna karşı çıktığında yönetim tarafından kendisine hırsızlık iftirası atılan genç, tutuklanır.²⁹

Gîtânî söz konusu eserde fakirlik sebebiyle petrol zengini ülkelerde çalışmak zorunda kalan insanların, bu ülkelerde maruz kaldığı zorluklara da değinmiştir. *Fî mâ yelî nebeü’l-hattât ellezî râce emruhü fi’l-gurbe* (Sıradaki, Ünü Yurt Dışında Yayılan Hattatın Hikâyesi) adlı anlatıda başta hat sanatına gönül vermiş genç olmak üzere anne babasına destek olmak için yurt dışında çalışmak zorunda kalan bir grup insanın hikâyesini anlatmıştır. Ülke adı zikredilmeyen ve muhtemelen Irak olduğu düşünülen bu yerde hattat genç ülke liderini taltif eden pankartları ve iktidarın eylemlerini olumlayan afişleri yazarak zengin olmuş ancak yaptığı bir hata onun sonunu hazırlamıştır.³⁰ Yazar, kahvede gecelediği sırada çıkan yangında ölen delikanlının anne babasının durumunu üçüncü haşiyede okuyucuyla paylaşmıştır.

Yurt dışına çalışmaya giden insanların gerek iş yerleriyle gerekse kefalet sebebiyle yaşadıkları mağduriyetin anlatıldığı hikâyelerin sırasıyla adları: *Hâzihi Hikâyetün nazîfün* (Acıtcı Bir Hikâye), *Tıbkü’l-asl* (Aslı Gibi) *Tarhu’t-tesâülât* (Ortaya Atılan Sorular), *İnnî Muhbirukum bimâ cerâ min keftîlihi* (Kefilinden Başına Gelenler), *fî mâ yelî mâ cerâ li’l-Halebî* (Sıradaki Halepli’nin Başına Gelenlerin Hikâyesi) şeklindedir. Son iki hikâyede yazar başka bir Arap ülkesinde ikamet için vekâlete ihtiyaç duyan insanların hayatını sorunsallaştırmış, son anlatıda oğlunu taciz eden vekili öldüren bir babayı anlatmıştır.

28 Gîtânî, *Risâletü’l-besâir fi’l-mesâir*, s. 98.

29 Gîtânî, *Risâletü’l-besâir fi’l-mesâir*, s. 95.

30 Gîtânî, *Risâletü’l-Besâir fi’l-mesâir*, s. 253.

Yazar, *Hazâ mâ cerâ li'l-müderreseti'l-leti etemmet el-müdde* (Süresi Dolan Öğretmenin Başına Gelenler) adlı hikâyede, para biriktirmek için Körfez ülkelerinden birinde çalışan bir öğretmene Türk asıllı beden öğretmenin yüklü miktarda para karşılığı Kahire'ye eroin sokma teklifini anlatmıştır. Öğretmen teklifi kabul etmekle kalmayıp daha çok kazanmak arzusuyla eroini kendisi satarken yakalanmıştır. Yazarın iddiası bütün bu hikâyelerin gerçek oluşudur:

*Allah'ın bana görmeyi nasip ettiği 1970'li yıllarda, öyle ani dönüşler, keskin virajlar ve değişim getiren darbeler oldu ki değişmez denen şeyler bile değişti. İşte bu sebeple bildiğim, yakından gördüğüm ya da uzaktan takip ettiğim şeyleri kaydetmek, temas ettiğim kişilerin ve haklarında güvenilir insanlardan bilgi edindiğim bazı insanların durumunu yazmak istedim. Bunu gerçekten bir dostum ya da arkadaşım istediği için değil tamamen kendi arzumu yapıyorum, şöhret olmak gibi bir derdim de yok.*³¹

Yazarın bu iddiasından hareketle gerçekçi bakış açısıyla kaleme alınan bu eseri, 1970'li yıllarda toplumsal sorunların kaydını tutan anı türü olarak değerlendirmek mümkündür. Hikâyeleri çoğu defa bir sona bağlamayan yazar “daha sonra ondan bir haber alamadığı” notunu düşmektedir. Gitânî'nin dilinin o dönem roman kaleme alan yazarlar kadar sade olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun sebebi kendisinin Necib Mahfuz'a olan hayranlığı³² olabileceği gibi değişime duyduğu tepki olarak da düşünülebilir.

Eserin Eleştiri Hedefleri

Yüzyıllar boyu, coğrafi özellikleri sebebiyle tarımın devlet eliyle yapıldığı bir ülke olan Mısır 1952 yılında “yerli yöneticilerine” kavuşuncaya kadar tabakalaşmayı arttıracak çeşitli politikalara sahne olmuştur. Köylü vergisini ödeyemediği için toprağını kaybederken büyük araziler iktidar seçkinleri ve toprak ağalarının elinde toplanmış, halkın büyük kesiminin yaşadığı fakirlik toplumun davranış tarzını da belirlemiştir. Köyden yabancı askerlerin yanında çalışmak için şehre göç eden genç kızların fuhşa düşmesi, rüşvet ve iltimasın yaygınlaşması gibi olgular, Kahire'nin görüntüsünü değiştirmiştir. 1952 devrimi sonrası yapılan toprak reformuyla biraz nefes alan halk, rejimin kendi koltuğunu sağlamlaştırmak için yaptığı manevralarla (1967 savaşı) alışılageldiği fakirliğe yeniden mahkûm edilmiştir.

Cemal Abdünnâsir hükümetinden sonra Enver Sedat döneminde uygulanan kapitalist rejim bir yandan ülkeyi yabancı yatırıma açık hale getirirken

31 Gitânî, *Risâletü'l-Besâir fi'l-mesâir*, s. 9.

32 Yaşin, *et-Tahlilü'l-ictimâi li'l-edeb*, s. 224.

diğer yandan küresel alanda yaşanan gelişmeler, Körfez ülkelerinde meydana gelen iş imkânlarını cazip hale getirmiştir. Arka planı bu şekilde özetlenebilecek romanın eleştiri hedefleri aşağıdaki gibidir.

İşsizlik ve Göç

Eserin geneline hâkim olan tema; ebeveynlerin büyük zorluklarla okutukları çocukları mezun olduktan sonra iş bulamayınca yaşadıkları hayal kırıklığıdır. Okuyan neslin çoğu, mesleği dışında bir işte çalışmak zorunda kalmış, yabancı yatırımcılarla ortak açılan işletmelerde ahlakî deformasyon sebebiyle helalinden kazanmak güç hale gelmiştir:

Gerçekten... Ülkesini dışarıda temsil etmek ona ne kadar yakışır, fakat onu bu göreve getirecek iltiması nereden bulacaktı? Zaman zor, imkânlar kısıtlıydı, hem oğlu dışında otelde göreve başlayan başka gençler olduğunu duymuştu. Yükselmiş, gazetelerin resimlerini neşrettiği müdür konumuna gelmişlerdi.³³

Mesleğine uygun bir iş buluncaya kadar otelde çalışmak zorunda kalan gencin işe alınma sebebi daha sonra ortaya çıkacaktır:

Sana gelince, hızlıca ilerlemeni sağlayacak yeterliliğe sahipsin, tabii bununla fakülte diplomanı kastetmiyorum. Özellikle onu unut. Önemli olan kendindeki yeterlilikler; boyun, yakışıklılığın (Göz kırptı ve devam etti).

Hayranların olacak, özellikle kadınlar seni görmek için otele gelecekler. Yapman gereken, onları kendinden mahrum etmeyecek şekilde uygun bir yerde durman.”³⁴

Eserde, eğitimini tamamlayabilmek için ihtiyaç duyduğu parayı biriktirmek zorunda kalan hattat gencin hikâyesi de yurt dışına gitmekle sonuçlanmış, gittiği Arap ülkesinde sebebi net olmamakla birlikte çeşitli iktidar odaklarını kızdırdığı için tutuklanmıştır. Bu durum hikâyede yeterince açık değildir.³⁵

Kefalet Sorunu

Yaşanan işsizlik sebebiyle yurt dışına göç edenlerin karşılaştığı bir diğer problem orada kalabilmek için kendilerine kefil olacak birini bulmak zorunda olmalarıdır. Orada bir düzen kurduktan sonra kefaletin sonlanmasıyla yaşamlarının alt üst olması ve kefilin minnet altında bıraktığı aileye gayriahlakî yaptırımları romanın ele aldığı konular arasındadır.³⁶ Romanda dikkat çeken bir diğer konu, Cemal Abdünnâsır'ın hedefi olan Arap Birliği

33 Gîtânî, *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir*, s. 56.

34 Gîtânî, *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir*, s. 62.

35 Gîtânî, *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir*, s. 452-55.

36 Gîtânî, *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir*, s. 451-55.

idealinin gerçekleşmeyerek kısa bir süre sonra Araplar'ın birbirini ötekileştirici bir tavra bürünmeleridir. Gitânî, bugün hâlâ tartışılan bu konunun altını çizmek istemiş, birlik olamama durumuna vurgu yapmıştır.

Küresel Yozlaşma

Gitânî'nin eser boyunca ön plana çıkardığı değişimin en büyük olumsuz çıktısı, geleneksel değerlerden uzaklaşan toplumun ahlaki olarak yozlaşmasıdır. Çalıştığı otelde kadın ve erkek müşterilerle ilişkiye mecbur bırakılan genç ve kefil adı altında ailenin küçük çocuğuna tacizde bulunan ihtiyar bunun örneğidir. İki örneğin de Arap asıllı olması ilgi çekicidir. Bu da Cemal Abdünnâsır'ın Arap birliğine dair hedefinin gerçekleşmesi bir yana Arap dünyasında yaşanan parçalanmanın başka bir kanıtıdır.³⁷

Modernitenin aile yapısında meydana getirdiği olumsuzluk ilk dönem roman yazarlarının da eleştiri konusu arasında yer almış Tevfik el-Hakim, 1944 yılında kaleme aldığı *er-Ribâtu'l-mukaddes* (Kutsal Bağlar)³⁸ ve Mahmud Teymur, *Selvâ fî Mehebbi'r-rih* (Rüzgârda Savrulan Selvâ, 1944)³⁹ adlı romanlarında modern kadının aile kavramına yabancılaşmasını eleştirmiştir. Gitânî de söz konusu eserde gözü çok yükseklerde olan karısının isteklerini karşılamak için yurt dışında çalışmaya mecbur kalan bir mühendisin hikâyesini anlatmış; bölünen bu aile yapısında kendini eve gittikçe yabancı hisseden babanın yurt dışında beyin kanaması geçirerek ölmesiyle anlatı trajik bir şekilde sonlanmışır.⁴⁰

Gitânî eroin kaçakçılığına aracılık eden öğretmen ve müteahhitliğe soyunduktan sonra değişen doktor örnekleriyle yozlaşmanın boyutuna vurgu yapmak istemiştir. Kapitalist sistem dışlarının arasına sadece fakiri değil, daha fazla para kazanma hırsına bürünen zengini de almış yeni bir ahlak ve vicdan anlayışının oluşmasına neden olmuştur.

Toplumsal Olguların Eleştirisinde Gitânî ve Diğer Roman Yazarları Arasındaki Fark

Mısır romanı yerel renkleriyle ortaya çıkmaya başladığı ilk örneklerinden itibaren Batılılaşma ile birlikte değişip dönüşmeye başlayan toplumsal yapıya odaklanmış, ülkenin bağımsızlığını elde etmesinde itici bir güç olmak yanında "Nasıl Batılılaşalım?" sorusuna da cevap aramıştır.⁴¹

37 Gitânî, *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir*, s. 89-90.

38 Tevfik el-Hakim, *er-Ribâtu'l-mukaddes*.

39 Teymur, *Selvâ fî mehbî'r-rih*.

40 Gitânî, *Risâleü'l-besâir fi'l-mesâir*, s. 285-367.

41 Bunun için bk. Hüseyin, *Edib*.

İlk dönem romanlarında kadının eğitimi, eş seçme özgürlüğü, modernite karşısında tavır ve -daha çok ikinci dönem roman yazarlarının gündeminde yer alan- ülkenin bağımsızlığı gibi konular tartışılırken dikkat çeken olgu yazarların iradeye vurgu yaparak varoluşçu bir tavır sergilemesidir.

İlk Mısır romanı kabul edilen *Zeyneb* (1914) adlı eserin yayımlandığı tarihten, çalışmanın konusu olan eserin yazıldığı tarihe (1989) kadar bu alanda kalem oynatan başlıca yazarlar arasında Muhammed Teymur, Tâhâ Hüseyin, Abdurrahman eş Şerkâvî ve Necib Mahfuz'un ismi sayılabilir. Söz konusu dönemde, olana rıza gösterip eylemsiz kalma ile hayatı inşa etme iradesi gösterme arasında iki uçta tartışılan kader konusu, roman sanatında ikinciye ön plana çıkaran örneklerle işlenmiştir. Batı'da aynı dönemde gündemde olan varoluşçuluk felsefesinin de bunda payı olduğu düşünülebilir.⁴²

Varlığın özden önce geldiğini savunan bu düşünceye göre, “*İnsanoğlu ilkin vardır, sonra şu ya da budur. Kısacası insanoğlu, kendi özünü eliyle yaratmak zorundadır; kişiliğini dünya sahnesine atılarak, acı çekerek, kavga ederek yavaş yavaş belirlir ve tanımlama sonuna kadar açıktır; insanoğlu ölmeden, insanlık yok olmadan ne oldukları söylenemez.*”⁴³ Özetle insan seçimleriyle kendisini ve hayatını inşa eder.

Mısır edebiyatında Teymur'un *Selvâ fî mehebbi'r-rîh* (*Rüzgârda Savrulan Selvâ*, 1944) adlı romanında bu iki farklı uç bir arada görülür. Eserde modernite karşısında arzularına kapılıp oradan oraya sürüklenen Selvâ,⁴⁴ eylemleriyle hayatını inşa edecek iradeyi gösterdiğinde huzur bulmuştur.⁴⁵

Tâhâ Hüseyin *Duâu'l-keravân* (*Keravân Kuşunun Çağırısı*, 1934) adlı eserinde kocasının işlediği suç yüzünden köyünden kovulan anne ve iki kızını betimlemiş, örf ve geleneğe boyun eğip kadere teslim olan anne Zehrâ,⁴⁶

42 Bu felsefenin ilk büyük temsilcisi Danimarkalı filozof Soren A. Kierkegaard olmuş, Frederick Nietzsche, Martin Heidegger, Jean Paul Sartre, Simon de Beauvoir gibi şahsiyetler gelişmesinde etkili olmuştur.

43 Sartre, “Varoluşçuluğun Savunması”, s. 322-349.

44 “Dadı onun yakınında bir yere oturdu, kendi kendine konuşuyormuş gibi mırıldanıyordu: ‘Bu felaket başına gelmeden önce hayatına çekidüzen vereceğine söz vermiştin ama yapmadın.’ Gözlerimi yere çevirerek ona cevap verdim: Bütün bunlar Allah’ın takdiri, onun hükmüne kimse karşı gelemez” (bk. Teymur, *Selvâ fî mehebbi'r-rîh*, s. 357).

45 Teymur, *Selvâ fî mehebbi'r-rîh*, s. 363.

46 “Dünü için üzgün, yarını için ümitsiz ve bugününden vazgeçmişti. Hayat onun için geçmişte yaşadıklarından daha hafif olmayan ağır acılara gebeydi. Arkasını döndüğünde de önüne baktığında da karanlıktan başka bir şey görmüyor, sağında solunda ona yardım edecek kimseyi bulamıyordu” (bk. Hüseyin, *Duâu'l-keravân*, s. 27).

büyük kızı Henâdî'yi⁴⁷ töreye kurban verirken, küçük kız Âmine tek başına çıktığı yolculukta nasıl ayakta kalınacağını göstermiştir.

1952 devriminden sonra yazmaya bir müddet ara veren daha sonra sembolik romanlarla yazın hayatına devam eden Necib Mahfuz *Melhemetü'l-harâfiş* (Ayaktakımı Destanı, 1977) adlı romanında daha ilk satırlarda aynı evde, aynı terbiyeyi alarak büyüyen iki farklı karakterin tercihleriyle farklılaşan yaşamlarına dikkat çekmiştir.⁴⁸

*Gökyüzü bereketiyle Âşûr'u kutsarken Şeyh Afra Zeydân'ın, himayesindeki kardeşi Dervîş'e her geçen yıl artan öfkesi kadar Âşûr'a olan sevgisi çoğalmıştı. İkisi de aynı evde aynı terbiyeyi aldıkları halde niçin yâ rabbi? Dervîş para kazanma arzusuyla eğitimi reddederek Şeyh Afra'nın himayesinden çıkmış, daha küçük bir çocukken henüz vakti gelmeden hayata atılıp keder ve meşakkatin koynunda büyümüştü. Oysa Âşûr öyle miydi?*⁴⁹

Eserde her lider yaptıkları ve yapmadıklarıyla yaşamına bir yön çizmiş, aynı kökten üreyen nesillerin hikâyesi tercihleriyle farklılaşmıştır.

Kader kavramını en yüksek sesle tartışan yazar Şerkâvî olmuştur. *el-Ard* romanında Mısır halkının 1919 yılında İngiliz askerlerine karşı gösterdiği başarıya işaret ederek köylüyü kendisine zulmeden iktidara karşı mücadeleye davet etmiştir.⁵⁰

Mısır romanında örnekleri çoğaltılabilecek bu konu ilk defa değişim karşısında yaşanan hayal kırıklığı ile “teslimiyet”e Gitânî'nin söz konusu eserinde görülür:

Allah'ın dilediği olur. [...]

Yorgun zihnimin hatırlayamadığı bu ibareye gözüm ne zaman, nerede çarpmıştı? Adını hatırlamadığım bir kitapta, eski bir caminin girişinde ya da viran bir evin duvarında mı okumuştum yoksa eski bir bankın sırtına mı kazanmıştı? Kim bilir? [...]

47 “Korku ve dehşete, üzüntü ve ümitsizliğe doğru sürüklenirken direnmediği gibi en ufak bir tepki de vermiyordu. İnsana hâkim olan, şahsiyetini ve iradesini söküp atan utanca, geleneğe ve kutsala itaat nasıl bir güçtü” (bk. Hüseyin, *Duâu'l-keravân*, s. 51).

48 Çelenlioğlu, “Necib Mahfûz'un Ayaktakımı Romanında Varoluşçuluk Perspektifinden İktidar Olgusu”, s. 1228-1239.

49 Mahfuz, *Melhemetü'l-harâfiş*, s. 11-12.

50 “Şeyh Yûsuf ansızın, göz yaşlarıyla ıslanmış yüzü öfkeyle kasılmış bir kadının kendisine, “Yâ Şeyh Yûsuf! Dün gece benden oğlumu alan hükümete gel de bir Yâsîn oku” dediğini duydu. Şeyh Yûsuf kadının yüzüne baktı ve bir şey demedi. Yüzünde hiçbir ifade olmadan dükkânının önündeki yola gözerini dikmeye devam etti. Başka bir dünyaya bakıyor gibiydi. 1919 yılında o muhteşem günlerde asla İngilizler için Yâsîn sûresini okumuyorlar durmadan çalışıyorlardı. O hızlı çalışma günlerinde insan, Yâsîn sûresini okumayı düşünecek vakit bulamazdı. O günlerde köyü eylemleri ve sloganlarıyla dolduruyorlardı. Hayatın suskunluğunu hareketleriyle bozuyorlardı” (bk. Şerkâvî, *el-Ard*, s. 286).

*Bu ifadeyi sürekli tekrarlayıp durur, yalnız kaldığımda kâğıtların üzerine yazar, kelimelerini ve harflerini süslerim. Gerçekten Allah'ın dilediği olur. Bir imkânımız var mı olanı değiştirmeye? Her ne kadar ansızın olabilecekleri hesaba katarak geleceğe karşı temkinli olmakta bir sakınca olmasa da zamanın kendisine tesir etmediği sadece Allah'tır. O her gün dilediğini yapar.*⁵¹

Romanda sıklıkla geçen “Allah'ın dilediği olur” ifadesi bağımsızlık mücadelesini veren Mısır'da yerli yöneticilerine kavuştuktan sonra her şeyin daha güzel olması beklenirken yaşanan değişime hayıflanma ve hayal kırıklığı içermektedir.⁵² Başına gelenlere karşı çıkan kahramanların daha büyük mağduriyet yaşadıkları sonlarda-otelde gayrimeşru ilişkiye zorlanan genç itiraz ettiğinde hırsızlıkla suçlanması, oğlunu taciz eden vekili öldüren adamın idam edilmesinde- bu hayal kırıklığı vardır.

Romanın ana fikrini oluşturan kaçınılmaz değişim Herakleitos'un felsefesini akla getirmektedir.⁵³ Ona göre evrendeki her şey, bir değişim ve dönüşüm içindedir. Bu değişim süreklidir. “Nesneler ateşten kendi tozlerine dönüşerek tekâmül ederler ve aksi süreçte ona gerisin geri dönerler.”⁵⁴ Gîtânî 1970'li yıllarda Mısır'da yaşanan bu olumsuz değişimin bir gün geriye, aslına doğru olacağı ümidini de taşımaktadır:

*Değişim her şeye isabet eder. Mutlak hiçbir anlam ya da olgu yoktur. Her şey zamana ve menfaate göre görecelidir.*⁵⁵

*Dolaşırken eski sarayların okula ya da hükümet binasına dönüştüğünü gördü. Sahipleri bir gün bu hale geleceğini düşünmüş müydü? Eskisi gibi kalan hiçbir yapı yoktu. Piramitler bile değişmişti. Her şeyin bilindik bir sonu vardı.*⁵⁶

*Aklıma küçük bir çocukken kadim Kahire'nin bu eski sokağında oynadığım günler geldi. O zamanlar Kahire'de ya da gittiğim başka şehirlerde bir gün bütün bu rezilliklere şahit olacağım aklıma gelir miydi? Bunların yaşanacağı söylenseydi de inanmazdım. Benim için dünya 100 zirâdan ibaretti ve sadece yakın bir meydana gitmek bile macera dolu bir serüvendi. Allah'ın dediği oldu. [...] Bir gün şartların değişeceğine, her şeyin aslına rücu edip eşyanın doğasına döneceğine dair umut ve özlem taşıyorum. Değişime olan inancım beni güçlendiriyor zira hiçbir şey sonsuza kadar sürmüyor.*⁵⁷

Buna göre Mısır'da önüne kattığı her şeyi tahrip eden değişimin bir gün yeniden huzur ve adaleti getirmesi elbette muhtemeldi.

51 Gîtânî, *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir*, s. 7.

52 Zeydân, *Beyne'l-bahreyn*, s. 26.

53 Zeydân, *Beyne'l-bahreyn*, s. 26.

54 Zeller, *Grek Felsefesi Tarihi*, s. 76.

55 Gîtânî, *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir*, s. 98.

56 Gîtânî, *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir*, s. 169.

57 Gîtânî, *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir*, s. 9.

Sonuç

Mısır romanı doğuşundan itibaren toplumsal yapıda meydana gelen siyasi ve sosyal değişimin nabzını tutmuş, Batılılaşma'nın getirdiği problemlerden ülkenin bağımsızlığını elde etmesi, 1952 devrimi sonrası yaşanan gelişmeler, Enver Sedat dönemi "infatih" politikası gibi pek çok gündem içeriğinde yer almıştır.

Bu süreçte genel olarak Mısır romanına hâkim olan öğreti, millî bilince işaretle iradeye vurgu ve bundan güç alarak yaşamı inşa etme çabasıdır. Bu süreçte roman şekil olarak da roman serim-düğüm-çözüm sıralamasında yazılmıştır.

Cemâl el-Gitânî'nin (1945-2015) *Risâletü'l-besâir fi'l-mesâir* (Değişime Bakış Risalesi, 1989) adlı eseri hikâye mecmuası şeklinde kaleme alınmasına rağmen yazarın bazan bir sonraki hikâyede bir önceki olay ya da kahramana atıfta bulunması sebebiyle literatüre roman olarak geçmiştir. Hikâyelerin ana temasını Enver Sedat döneminde gerçekleşen "infatih" (1974) politikasının sebep olduğu fakirlik, para kazanma hırsı, yozlaşma ve gayriahlakî yaşam tarzının oluşturması da buna sebepleri arasındadır.

Yazar eserde değişim temasına vurgu yapmış, sıklıkla kullandığı "Allah'ın istediği olur" cümlesiyle değişim karşısında bireyin yaşadığı çaresizliği vurgulamıştır. Değişimin kaçınılmaz olduğu dünyada tersine bir hareketle yeniden her şeyin eskisi gibi olması yazarın bütün ümididir.

On iki hikâye ve üç haşiyeden oluşan eserde yazarın öne çıkan eleştiri hedefleri; işsizlik ve göç, kefalet sorunu ve küresel yozlaşmadır. Yazar yozlaşmayı Mısır'la sınırlı tutmamış işsizlik sebebiyle Avrupa ya da petrol zengini Arap ülkelerinde yaşanan gayriahlakî tavırlara da yer vermiştir.

Mısır yerli yöneticilerine kavuştuğu Cemal Abdünnâsir döneminde gerçekleştirilen birtakım reformlara rağmen ekonomik krizi yönetememiş, Enver Sedat döneminde gerçekleştirilen *infatih* politikası tabakalaşmayı arttırırken fakirlik geleneksel değerlerde yozlaşmaya sebep olmuştur. Sosyal ve siyasi alanda toplumun nabzını tutan roman sanatı her dönemde siyasî eleştiriyi ön plana çıkarmış toplumu yapılandırma misyonu üstlenmiştir.

Her yazarın içinde doğup büyüdüğü toplumsal olguları irdelediği gibi Gitânî de söz konusu eserde Mısır toplumsalına değişim perspektifinden bakarak buna farkındalık kazandırmak istemiştir. Tarihi eserlere bekçilik yapan ve geleneğin simgesi olan Âşûr'un hikâyesiyle başladığı eserde Âşûr'un değişimi yozlaşmanın şiddetine de işaret etmektedir. Kapitalizmin getirdiği yozlaşma sadece Mısır'la sınırlı kalmayıp işçi göçü alan diğer Ortadoğu ülkeleri için de önemli bir sorunsalıdır.

Yazarın sıklıkla söylediği “Allah’ın dediği olur” ifadesi, bağımsızlığını elde eden Mısır’da gerçekleşmesi beklenen olumlu gelişmelerin tersine yaşanan hayal kırıklığıdır. Bir yandan bu kadar değişim karşısında şaşkına dönen yazar diğer yandan bir gün her şeyin aslına döndüreceği umidini de taşımaktadır. Bu değişim, yazarın topluma kazandıracağı farkındalıkla gerçekleşecektir, zira eserin içeriğinde yer alan hikâyeler Mısır’daki yozlaşmayı gözler önüne sererken okuyucuyu da buna karşı önlem almaya davet etmektedir. Gîtânî eserine ad olarak seçtiği başlıkla da bu farkındalığı he-deflemiştir.

Bibliyografya

- Akkâd, Abbas Mahmûd, *Sâra*. Kahire: el-İdâretü'l-Amme li'l-Neşr, 2006.
- Campbell, Robert B., *A'lâmu'l-edebi'l-Arabiyyi'l-mu'âsir*, I-II, Beyrut: Merkezu dirâsâtî li'l-âlemi'l-Arabiyyi'l-Muâsir, 1996.
- Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, trc. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- Çelenlioğlu, Asiye, “Necîp Mahfûz’un Ayaktakımı Romanında Varoluşçuluk Perspektifinden İktidar Olgusu”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 12/4 (2020): 1228-1239.
- Dayf, Şevkî, *el-Edebi'l-Arabiyyü'l-mu'âsir fi Mısır*, Kahire: Dârü'l-maârif, 1961.
- Dedeoğlu, Beril, *Ortadoğu Üzerine Notlar*, İstanbul: Derin Yayınları, 2002.
- Gânim, Fethî, *el-Efyâl*, Kahire: Müessesetü Rûzu'l-Yûsuf, 1998.
- Gânim, Fethî, *er-Raculü'l-lezi fekadde zillehu*, Mısır: Mektebetü Garîb, 1988.
- Gîtânî, Cemâl, *Risâletü'l-Besâir fi'l-mesâir*, Kahire: Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1985.
- Görgün, Hilal, “Mısır: Fransız İşgali ve Sonrası”, *DİA*, 2004, XXIX, 569-575.
- Görgün, Hilal, “Urâbî Paşa”, *DİA*, 2012, XLII, 167-169.
- Hakim, Tevfik, *er-Ribâtü'l-mukaddes*, Kahire: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-âmme li'l-kitâb, 1944.
- Hüseyin, Tâhâ, *Edib*, Kahire: Müessesetü'l-Hindâvî li't-ta'lim ve's-sekâfe, 2014.
- Hüseyin, Tâhâ, *Duâu'l-keravân*, Kahire: Hindâvî, 1944.
- İbrâhim, Sun'ullah, *el-Lecne*, Beyrut: Dârü'l-kelime, 1981.
- Küçükşahin, M. Emre, “Politik Bir Fenomen Olarak Ekmek: 2008 Mısır’ında Ekmek İsyanı”, *Contemporary Research in Economics and Social Sciences*, 2/2 (2018): 317-347.
- Mahfuz, Necib, *Melhametü'l-harâfîş*, Kahire: Dârü'l-Mısır li't-Tıbâa, 1977.
- Mustafa, İbrâhim v. dğr., *el-Mu'cemü'l-vasit*, Kahire: Mektebetü's-şurûk ed-Düveliyye, 2005.
- Nessâc, Seyyid Hâmid, *Tatavvuru'l-fenni'l-kissati'l-kasîra fi Mısır*, Kahire: Dârü'l-maârif, 1981.
- Sartre, Jean-Paul, “Varoluşçuluğun Savunması”, trc. B. Onaran, *Türk Dili*, 42/349 (1981): 322-349.
- Şerkâvî, Abdurrahman, *el-Ard*, Kahire: Dârü's-şurûk, 1990.
- Şerkâvî, Abdurrahman, *el-Fellâh*, Kahire: Müessesât b. Abdullah, 1973.
- Şerkâvî, Abdurrahman, *Kulûb hâliye*, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-âmme li'l-kitâb, 1986.
- Teymur, Mahmud, *Selvâ fi mehebbi'r-rih*, Kahire: Mektebetü'l-âdâb, 1947.
- Turan, Mahmut - Muhammed Hüseyin Dal, “Mısır Tarihinde Enver Sedat Dönemi”, *ASOS Journal: Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/78 (2018): 306-323.
- Yâsin, Seyyid, *et-Tahlîlû'l-İctimâî li'l-Edeb*, Kahire: Mektebetü Medbûlî, 1991.
- Zeller, Eduard, *Grek Felsefesi Tarihi*, trc. Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları, 2022.
- Zeydân, Yûsuf, *Beyne'l-Bahreyn*, Mısır: es-Sâ'id li'n-neşri ve't-tevzî, 2019.

Extended Summary

The transformation instigated by capitalism within the structure of Egyptian society in Jamal al-Ghitani's *Risalat al-Basair fi al-Masair* (Treatise on the View of Change)

The art of the novel in Egypt has developed a tendency to be sensitive to social and political events. Westernization, economic problems as a British colony, the struggle for independence, the 1952 Revolution, the disappointments after the revolution, and the consequences of Anwar Sadat's liberal policies were the main subjects of these novels. The authors have focused on the issues brought about by Westernization and the idea that the individual can build their own life by making their own decisions in the struggle for independence. The prominent works emphasize the importance of the individual's acts with an approach similar to Existentialist philosophy. For example, novels such as Taymur's *The Selva that Flutters in the Wind*, Taha Hussein's *The Call of the Keravan Bird*, and Mahfuz's *The Saga of the Rabble* reflect this approach. These works, as well as reflecting the dynamics of the country's daily life, have also changed in form over time; the classical stories written by Taymur under the influence of Maupassant have been transformed by the postmodern approach. While following these dynamics, the authors emphasized the Egyptian consciousness and defended the main idea that "the individual will build his/her life with his/her choices" in the problems brought about by Westernization, in the struggle for independence, and in the economic dilemma of the country.

Ghitani's *Treatise on the View of Change* deals with the corruption during Anwar Sadat's era and the effects of the *Intifah* (*The Open Door*) policy on society. This policy opened the country to foreign investors in order to improve the economy and reshaped the social structure by integrating capitalist values. However, instead of reducing the country's debts, this move brought a greater burden. Ghitani describes the deterioration in social life caused by Westernization and capitalism with impressive stories. With the phrase "God's will be done," which appears frequently in the novel, he draws attention to the fact that the gains made after the 1952 Revolution are inadequate. The novel brings to mind Heraclitus' philosophy of constant change; change is inevitable, and he keeps waiting for the change. In this philosophy, whose greatest representative is the Danish philosopher Søren Kierkegaard, man finds his essence through his actions and choices.

The primary theme of the novel is the disappointment faced by the children of impoverished families after graduation. Young people, compelled to go abroad due to unemployment, encounter challenges such as finding a guarantor to secure their stay. Additionally, the ideal of Arab unity promoted during the Abd al-Nasser era quickly transformed into a mindset where Arabs began to marginalize one another. The major negative outcome of the change that Ghitani foregrounds throughout the work is the degeneration of society. The young man who is forced to have sexual relations with male and female customers in the hotel where he works and the old man who harasses the child member of the family under the name of guarantor are examples of this. It is interesting that both examples are of Arab origin.

In the light of this information, Jamal al-Ghitani's (1945–2015) *Risalat al-Basair fi al-Masair* (*Treatise on the View of Change*) is best understood as a collection of stories, although it was referred to as a novel in the literature. It is called a novel probably because the author sometimes refers to the previous event or character in the next story. In the work, Ghitani tells the story of an engineer who is forced to work abroad in order to meet the demands of his wife, who has very high aspirations; the narrative ends with the death abroad by cerebral hemorrhage of the father, who feels increasingly alienated from home in this divided family structure. Ghitani shows the widespread corruption in society with striking examples, from young people being forced to have sexual relations with customers in hotels to the harassment of young people by the elderly who act as guarantors. The impact of the capitalist system has led not only the poor but also the rich to moral decadence. The author emphasizes the extent of this corruption with characters such as teachers who mediate heroin trafficking and doctors who have undergone ethical changes.

The Egyptian novel has become an important tool for reflecting the traces of social changes and the effects of the country's political-economic turmoil on the individual and society. Social deterioration, corruption, and the search for identity caused by processes such as Westernization, the struggle for independence, and the policies of *The Intifāh* (*The Open Door*) have been the main themes of the authors' works. The work of Jamal al-Ghitani addresses this transformation through the choices and responsibilities of the individual, while also shedding light on the moral dilemmas caused by Egypt's integration into the capitalist system. These works are not only literary narratives but also documents that record Egypt's social memory and the adventure of change.